

Místo srovnávací metody máme tedy opět příkladně nahromadění faktů tentokrát z polské literatury a mezi nimi a nahromaděnými fakty z Moravy se provádí tu a tam triviální paralela.

Je Matějкова práce syntetická nebo analytická? Na tuto otázku není snadná odpověď. Vyčtený problém má zajisté charakter problému, který je nutno řešit synteticky, ovšem předpokládá předběžné analytické studium. Matějek se zřejmě domníval, že nakupením materiálu představený analytický postup a celkové závěry znamenají syntézu. Skutečné vědecké rozborly jsou tak nahrazovány nakupením kriticky nezvládnutého materiálu k předem pojatým otázkám, jejichž řešení pak spočívá v mechanickém součtu neslučitelných jevů. Závěrem jsou podávány zjištěné tendence. Tyto tendence by měly být skutečně cílem studia ekonomických jevů, ale historická práce si musí klást i otázky o konkrétním stavu jevů, o jejich původu, vývoji apod. Tendence jsou v některých případech zjištělné velmi snadno, nebo byly již zjištěny a nevyžadují naprosto onoho „analytického“ rozboru, který je kupením faktů potvrzuje. Dají se také v 16. století zjistit z mnoha jiných zpráv, takže s nimi můžeme mnohdy počítat jako s výchozími a prohlubovat jejich všestranné osvětlení. To ovšem znamená jít dále za přepis pramenů v jejich slovním znění. Poddanské lpění na nesprávně pochopeném materiálu se u Matějky klasicky projevuje v jeho hodnocení třídního boje. Poněvadž má jen dva doklady o lokálních vzpouřách, obdává otázku třídního boje několika řádky. Dnes již existuje dostatečná literatura o formách a úloze třídního boje za feudalismu, takže by stačilo z této literatury pouze vyjít. Třídní boj má význam nejen pro sociální postavení poddaných, ale pro ekonomiku samotnou. Bez postižení konkrétní situace na frontě třídního boje nelze vývoj velkostatku vůbec pochopit. Třídní boj přímo propustuje různými formami pozdněfeudální ekonomiky a bez zřetele k němu se nám musí ekonomický vývoj jevit jako slepá hra hospodářských příčin a následků, jak by se asi jevil Matějkoví, kdyby vůbec svou koncepci domyslíl.

Analytický postup studia ekonomiky pozdního feudalismu dnes vyžaduje zcela jiné cesty: rozbor situace na jednotlivých panstvích komplexně, a zevrubné řešení dosud neznámých problémů. Jinak se bude studium pohybovat neustále v bludném kruhu známých otázek, k jejichž řešení není namnoze co dodat.

* * *

Celkový soud o Matějkově publikaci vychází z naznačených nedostatků. Neupírám autorovi síli, kterou práci věnoval, ani odvalu, s níž se pokusil řešit mnoho otázek. Nelze však souhlasit se způsobem zpracování. Domnívám se, že zde nejde o pozitivistický postup. Klasický pozitivismus v historiografii určují vedle filosofických východisek i jisté přesné analytické metody. Obojí u Matějky chybí. Positivistické práce jak u nás, tak i v současnosti na Západě jsou v konkrétních materiálových rozbořech dál. Mají přesnější pojmy, používají dokonalejší statistické metody, právních analýz atd. Matějкова práce spíše připomíná vlastivědné badatele a podružné „positivisty“, kteří jen hromadili fakta a dobírali se některých evidentních závěrů z jejich kvantity. Proč však dnes opakovat tyto dávno překonané postupy? Zajisté mají své oprávnění specializované materiálové práce. Ale od těch bychom měli žádat alespoň přesný postup, úplnost, kritiku pramenů atd. A snad i skromnější záměry.

Josef Válka

Josef Polišeňský: **Nizozemská politika a Bílá hora.**
Praha 1958, CSAV, str. 357.

V úvodu své práce Polišeňský přesvědčivě dokazuje, že každý současný vědecký výklad českého stavovského povstání je možný jen tehdy, chápeme-li je jako úvod k velkému mezinárodnímu konfliktu, známému v historiografii pod jménem „třicetiletá válka“. Problematiku českých dějin konce 16. a 17. století je tedy nutno posuzovat pod aspektem současné problematiky evropské. Platí to však nejen pro oblast politických dějin, ale i pro oblast sociálně-ekonomického vývoje, kde jsou příčiny politických událostí a třicetileté války par excellence. Tyto these se snaží autor prokázat a je v nich největší přínos proti starším studiím o daném tématu i proti autorově vlastní starší knize o českém povstání a anglické politice. Polišeňský se na tento úkol připravoval po léta pečlivým sledováním všech našich i cizích prací o sociálně-ekonomické problematice 16. a 17. stol. a sám ve svém semináři a ve svém okolí dával k ekonomickým studiím podněty. V úsporně napsaném přehledu literatury je velmi cenný pohled na toto bádání, které ovšem od napsání práce již opět značně pokročilo.

Ve smyslu marxistické metodologie chce autor objasnit spleť vztahy mezi ekonomikou a politikou 17. století, aby dal svým analýzám politických vztahů pevný základ a převedl je ze sféry čisté diplomacie do společenských souvislostí. Jeho rozbor hospodářské situace

předbělohorských Čech a Nizozemí dospěl k závěru, že české země představují na prahu třicetileté války celkem nenarušenou feudální strukturu s nepatrnými prvky kapitalistické ekonomiky, zatímco Nizozemí je již zemí „nového typu“, kde kapitalistické poměry převládají a feudálové nezadržitelně ustupují. Jak tedy vysvětlit, že tyto dvě rozdílné a vzdálené oblasti zachovávají společný protihabsburský postoj? Je zde jenom zájem politický, nebo se vyskytují některé hlubší shody v zájmech jednotlivých tříd, vedoucích protihabsburský boj? V této souvislosti nabývá zvláštního významu úloha měšťanstva.

Sledování česko-nizozemských vztahů před stavovským povstáním, které Polišínský provádí, ukazuje poměrně málo stýněných bodů. O otázkě fluktuace obyvatelstva řekne více podrobný výzkum městských knih, zejména knih přípovědí, kde se občas i v menších městech vyskytují doklady o imigraci Nizozemců. Poměrně nepatrný je i přímý obchod a hospodářské vztahy vůbec. Pozoruhodné je zjištění značného vlivu Nizozemců v oblasti kultury, např. to, že v malířství zastíňovali i Italy. Při sledování česko-nizozemských vztahů během povstání se Polišínský opírá především o nové prameny z nizozemských a anglických archivů, které v mnohých případech doplňují i naše znalosti o událostech prvních let války. Na základě těchto pramenů sleduje autor složitou hru nizozemské diplomacie, v níž byla česká válka jedním z důležitých komponentů. Mimo bezprostřední jednání věnuje značnou pozornost i odrazu událostí na českém bojišti v nizozemském „veřejném mínění“ a naopak českým názorům na Nizozemí a na tamější politiku. Ukazuje se, že Nizozemí pochopilo význam českého povstání — ovšem pouze pro své politické cíle — a jako jediná cizí mocnost poskytovalo českým stavům celkem pravidelnou finanční a vojenskou podporu. Nebyla to však taková podpora, která by mohla zvratit chod událostí. Protihabsburský tábor byl velmi nejednotný a jeho druhý nejdůležitější člen, Anglie, na níž záleželo uskutečnění velkorysejších akcí, byla ochromena váhavou a dvojakou politikou Jakuba I. Nizozemí také trpělo silnými vnitřními rozpory. Španělská diplomacie byla úspěšnější a v rozhodujících chvílích se jí podařilo vytvořit mocenskou převahu. Polišínský však ukazuje, že tato převaha nebyla tím rozhodujícím faktorem, který způsobil porážku českého odboje. Povstání se zhroutil vnitřně, vinou zbabělého vedení a neochoty magnátů k boji, vinou malé váhy radikálnějších složek odboje, zemanů a měst a vinou toho, že jeho vůdci nedovedli ani v náznaku překonat svoje třídní zájmy a využít podpory lidových vrstev. Tato vnitřní slabost byla také příčinou, proč se odpor zhroutil po bělohorské porážce.

To jsou hlavní linie, v nichž se pohybovala česko-nizozemská spolupráce v osudné době českých dějin. Polišínského líčení je ovšem naplněno spoustou dalších důležitých poznatků, z nichž mnohé ukazují bělohorskou problematiku z nových aspektů a otvírají cestu dalšímu bádání.

Polišínský provádí především důslednou třídní analýzu stavovského povstání, která je však značně složitým problémem. Nemění se totiž nic na faktu, že rozhodující třídní silou povstání byli protihabsburská magnáti. Jejich politika také přivedla zemi do záhuby. Nejprogresivnější složka povstání, měšťanstvo, ve svém celku nevystupuje nikterak radikálně a mnohdy je také vzorem zbabělosti a váhavosti. Je to dáno do značné míry tím, že nevěřilo svému mocnému partneru, který se je také nijak nesnažil získat. Přesto se však ukazuje, že mnoho měšťanů mělo v povstání významný podíl a že v městech mohla být jeho velká síla. Dokazuje to např. odpor Tábora a Třeboně po Bílé hoře. Měšťané měli také, jak dokládá Polišínský, neamalou úlohu v diplomatických jednáních. V poslední době upozornil také na úlohu měst v povstání J. Macůrek na opačné hranici českého státu (J. Macůrek—M. Rejnuš, České země a Slovensko ve století před Bílou horou. Praha 1958.)

Nejasná je také dosud úloha rytířstva. Polišínský je zařazuje k radikálnější složce povstání. Je však zřejmé, že společenská úloha rytířstva se v 16. stol. proti 15. stol. značně změnila. Rytíři vlastníci velkostatků se nelíšili od pánů a ve vojenství již také neměli valného významu. Je však zajímavé, že někdy vystupují i v oblastech selvských povstání jako vůdci. Polišínský zjišťuje, že měšťané a rytíři plnili daleko spolehlivěji své závazky k povstání než magnáti. Možná, že je zde ovšem souvislost s finanční krizí mnoha pausových majetků koncem 16. a počátkem 17. století. Příznačné je také to, že i v cizině nalézalo české povstání kladný ohlas u měšťanů a drobnější šlechtě (Polsko, Uhry).

Polišínský přirozeně naráží také často na problematiku poddanskou. Lid vystupuje podle jeho podání ve dvoji úloze: jednak jako oběť soldatesky obou válčících stran, jednak jako mocenská síla ve svém třídním boji a v možném vojenském využití ve válce. Smutným konstatováním je, že nizozemští vojáci patřili k největším škůdcům českého lidu a že s nimi často docházelo ke krvavým sporům. Tisícové selské houfy, které se úspěšně bránily soldatesce, jsou jasným svědectvím, jak mohli být sedláci ve válce užiteční. Zpočátku také byla zřejmě jejich nenávisť obtrácena především proti habsburským vojskům. Získání sedláků záviselo

ovšem na splnění jejich třídních požadavků, z nichž bylo také proklamováno zrušení nevolnictví. Kromě zajímavých úvah Tschernemblových, v nichž se rysuje nejpozoruhodnější postava protihabsburského táboru, nenalezl však tento požadavek v řadách vůdců povstání sluchu. Není proto divu, že u sedláků se mohla uplatnit habsburská propaganda, v níž působila nejvíce legenda o císařské ochraně sedláků před zvůli pánů.

Základní problém práce, česko-nizozemské vztahy, jsou vyčerpány ve značné úplnosti a další studium k nim stěží něco podstatného přidá. Některé otázky, naznačené Polišínským, vyžadují však dalšího průzkumu. Jde především o zajímavou paralelu ekonomického vývoje českých zemí a Nizozemska, která naráží na problematičnost a stále nedokonalou znalost ekonomiky pozdního feudalismu v našich zemích. Jestliže nelze nic namítat proti konečnému závěru autorovu o hospodářské úrovni českých zemí, neplatí to o některých dílčích jeho závěrech. Na straně 43 např. čteme, že „postavení feudálů bylo v pohusitských Čechách oslabeno a tím si vysvětlíme jejich závislost na panovníkovi“. Touto formulací měl být zřejmě vyjádřen vzestup váhy měst a situace v 2. pol. 16. století, poněvadž v pohusitské době byla závislost opačná. Na str. 45 autor tvrdí, že Čechy nelze rozhodně zařadit v předbělohorské době do oblasti druhého nevolnictví, ale na str. 48 se setkáváme se závěrem, že „na počátku XVII. stol. byly podle našich vědomostí Čechy až příliš podobné svou společenskou strukturou jiným středoevropským zemím“. Nedostatečně je také objasněna hospodářská situace jak měst, tak magnátů, která je podle názoru Polišínského krizová a vede nutně k násilnému rozuzlení. Také jeho úvahy o krizi feudalismu, v nichž polemizuje s koncepcí Grausovou, by potřebovaly hlubšího rozvedení. Nejméně se snad dosud ví o měšťanstvu, jehož úloha v povstání vystupuje stále více do popředí. Zde se nám nejspíše naskytuje možnost nového pohledu na třídní strukturu předbělohorské společnosti. Polišínský v podstatě přijímá názory o slabosti měst v hospodářství a politice a o úpadku řemesla, s nimiž se setkáváme zejména v pracích Janáčkových. Ale stagnaci královských měst není otázka situace měst jako celku vyčerpána. Síla městského prvku je v rozvoji měst poddanských a zde se také naskytuje možnost prohloubit poznání „nevyužitých vývojových možností“ předbělohorských Čech.

O „politických dějinách“ se soudí, že jsou odbytou záležitostí v historické vědě. Platí to však pouze o „politických dějinách“ v idealistickém pojetí, kde je politika chápána jako samostatná sféra činnosti, závislá pouze na vůli a schopnostech svých dirigentů. Tomuto pojetí je Polišínský přirozeně dalek a formuloval si problém politiky jako „koncentrovaného výrazu ekonomiky“ s aktivní společenskou rolí. Takto se jeho práce rozrostla na první ucelený pokus o marxistický výklad nejen česko-nizozemských vztahů, ale celého českého povstání.

A nelze pominout Polišínského způsob zpracování látky. Pouze dokonalá orientace po Evropě 17. století umožnila sestavit plynulý obraz z ojedinelých a roztržitých zpráv. Jak Nizozemí tak Čechy před námi vystupují v autorově podání v plastické a neotřelé podobě. Domnívám se, že Polišínský myslil i na neodborné čtenáře a že sáhnou-li tito po jeho práci, najdou poučení, které není neužitečné ani pro dnešek. Otázky vztahu západní a střední Evropy procházejí dlouhými peripetiemi a jsou stále aktuální. Střední Evropa se ovšem jeví západu v klíčových okamžicích dějin jako periferie, kde je možno odčerpávat síly blízkých protivníků, bez ohledu na národní tragédie. V tomto smyslu má oživení paměti na jednu z těchto tragédií, při níž byl osud země v rukou magnátů a ciziny, společenský význam. *Josef Válka.*

Fr. Mainuš: **Plátenictví na Moravě a ve Slezsku v XVII a XVIII. století.**
Ostrava 1959, str. 245.

Publikace Fr. Mainuše je dílčím výsledkem výzkumného plánu katedry dějin československých, obecných a pomocných věd historických, věnovaného období přechodu od feudalismu ke kapitalismu ve střední Evropě. Je to přepracovaná kandidátská disertace, k níž autor prováděl rozsáhlý heuristický výzkum a publikoval řadu dílčích studií. Téma je samo o sobě pro mnoha stránek důležité a zajímavé. A. Klíma již u nás prokázal, že textilní výroba má pro střední Evropu nejdůležitější význam při vzniku kapitalistických poměrů.¹ Na plátenictví se dá velmi konkrétně sledovat mnoho základních ekonomických procesů, jako je rozklad řemeslné výroby, vznik rozptýlených i centralizovaných manufaktur, státní hospodářská politika, obchod, a zejména sepejit průmyslové výroby s poměry na venkově. Velkou důležitost má také lokalizace Mainušových výzkumů. Morava a Slesko byly součástí jedné z nejvýznamnějších evropských plátenických oblastí — česko-sasko-slezské, kde došlo k velké aglomeraci tkalců, odkud se vyvážely výrobky na nejvzdálenější evropské trhy a kde byla živě pocitována každá změna historické situace. Lze jen litovat, že Mainuš se omezil jen na Moravu a Slesko,